

Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi

Academic Journal of History and Idea

ISSN: 2148-2292

11 (2) 2024

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 24.01.2024

Kabul tarihi | Accepted: 24.02.2024

Yayın tarihi | Published: 25.04.2024

Cihan Muhammet Işık

<https://orcid.org/https://0009-0008-2041-0943>

Teacher, Ministry of National Education Tuzla İbni Sina Secondary School, Turkey,
m_cihan_isik@hotmail.com

Fehmi Çırakoğlu

<https://orcid.org/https://0009-0002-7974-8451>

Teacher, Ministry of National Education Tuzla İbni Sina Secondary School, Turkey,
fehmicirakoglu17@gmail.com

Atıf Künyesi | Citation Info

Işık, C. M., Çırakoğlu, F. (2024). Milli Mücadele'nin Örgütlenmesinde Milli Cemiyetlerin Etkisi. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 11 (2), 1374-1387, <https://doi.org/10.46868/atdd.2024.750>

Milli Mücadele'nin Örgütlenmesinde Milli Cemiyetlerin Etkisi

Öz

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi sonrası yurt genelinde başlayan haksız işgaller sonucu orduların dağıtılması ve mevcut yönetimin de etkisizliği nedeniyle halk kendi başının çaresine bakmanın yollarını aramıştır. Bunun sonucunda yurdun dört bir yanında direniş cemiyetleri kurulmuştur. Bu cemiyetler mitingler, kongreler ve bildiriler yoluyla işgallerin haksızlığını ifade etmeye çalışmışlar; bazı cemiyetler silahlı direniş yönünde kararlar almışlardır. Bu çalışmada Mondros Mütarekesi'nin imzalanması sonrası işgal süreci ve Türk Milleti'nin işgaller karşısında örgütlenme faaliyetlerinde bulunması, milli cemiyetler kurması ve bu cemiyetlerin Milli Mücadele'nin örgütlenmesine katkıları incelenmiştir. Çalışmada konuyla ilgili bilimsel makale ve çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda Milli Cemiyetlerin kurulmalarının ve yaptıkları çalışmaların Milli Mücadele'nin örgütlenmesi ve yürütülmesi açısından önemli ölçüde katkıları olduğu anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mondros Mütarekesi, Müdafaa-i Hukuk, Kongreler, Kuvayı Milliye

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/atdd>

The Effect of National Societies in the Organisation of the National Struggle

Abstract

After the Armistice of Mudros signed on 30 October 1918, the people sought ways to take care of themselves due to the disbandment of the armies and the ineffectiveness of the current administration as a result of the unjust occupations that started throughout the country. As a result, resistance organisations were established all over the country. These associations tried to express the injustice of the occupations through rallies, congresses and declarations; some associations took decisions for armed resistance. In this study, the occupation process after the signing of the Armistice of Mudros and the Turkish Nation's organising activities against the occupations, the establishment of national societies and the contributions of these societies to the organisation of the National Struggle are examined. In the study, scientific articles and studies on the subject were used. As a result of the study, it has been understood that the establishment of National Societies and their activities have made significant contributions to the organisation and conduct of the National Struggle.

Keywords: Mondros Armistice, Mudafaa-i Hukuk, Congresses, Kuvayi Milliye

Giriş

1299'da Söğüt'te küçük bir beylik olarak doğup büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti, 17. yüzyıldan itibaren eski gücünü kaybetmeye başlamıştı. Bunda devlet sisteminin her yönden bozulması etkili olmuştu. Ticaret yollarının değişmesi ve ordunun eski gücünü yitirmesi nedeniyle savaşların uzaması maliyeyi olumsuz etkilemiş, halk üzerindeki vergi yükü artmış, bu nedenle ekonomik nitelikli isyanlar meydana gelmişti. Liyakat ikinci plana atılmış, medrese müderrisliği, kadılık vb. görevler iltimas ve rüşvete dayalı hale gelmişti. Bu zayıflama neticesinde Osmanlı Devleti, 17. yüzyıl sonlarına doğru Kutsal İttifak Devletleri olan Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya ile uzun yıllar süren savaşlarda yenik düşmüş ve 1699 Karlofça Antlaşması ile ilk kez toprak kaybetmişti. Bu antlaşma sonucu Gerileme Dönemi başlamış ve Osmanlı hızla toprak kaybetmeye başlamıştır. Osmanlı yöneticileri gerilemenin Batı'dan askeri ve teknik anlamda yeniliklerle çözülebileceğini düşündüklerinden öncelikle daha çok askeri alanda yenilikler yapılmaya başlandı. Ancak ilerleyen yıllarda her alanda Batı'dan yenilikler alma yoluna gidildi. 1789 Fransız İhtilali ile yayılan milliyetçilik düşüncesi Osmanlı Devleti'nin dağılma sürecine girmesini hızlandırmış ve yönetim alanında ıslahatları da beraberinde getirmiştir. 1839'da Tanzimat Fermanı, 1856'da azınlıklara yönelik ıslahat Fermanı yayınlanmış, 1876 ise Meşrutiyet ilan edilerek meclisli sisteme geçilmiştir. Ancak toprak kaybı hızla sürmüştü; Yunanistan, Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlığını elde etmiş; Afrika'da ise Trablusgarp dışındaki topraklar işgal edilmişti.

Osmanlı Devleti 20. yüzyıl başına gelindiğinde her yönden oldukça zayıflamış, tükenme noktasına gelmişti. Kırım Savaşı sırasında büyük devletlerden borç para almaya başlamış, bu

borçlar zaman içinde ödenemez hale gelmiş ve Osmanlı maliyesinin iflasına neden olmuştur. Bunun sonucunda 1881’de Duyun-u Umumiye kurulmuş ve Osmanlı mali yönden büyük devletlerin kontrolü altına girmişti. Ordu ve donanması eski gücünün çok uzağındaydı. 19. yüzyılda girilen savaşlar sonucunda Balkan ve Kuzey Afrika topraklarının pek çoğunu kaybetmişti. Kalan toprakları da Trablusgarp ve Balkan Savaşları ile kaybetmiş ve 1. Dünya Savaşı sonucu imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile fiilen sona ermiştir. Bu antlaşma çok ağır hükümler içermektedir. Özellikle 7. ve 24. maddeler işgallere yasal gerekçe sağlaması bakımından ilerisi için tehlike oluşturmaktaydı. Ayrıca Doğu Anadolu’da bir Ermeni Devleti kurulması için zemin hazırlanmaktaydı. Ayrıca ordular terhis edilmiş, tüm silah ve cephane el konulmuş ve ülke savunmasız hale getirilmiştir.

1.Mondros Ateşkes Antlaşması Sonrası İşgal Süreci

Mondros Mütarekesi’nin imzalanması sonrası ilk işgal edilen Osmanlı toprağı Musul olmuştur. 8 Kasım 1918’de Musul boşaltılmış ve İngilizler tarafından işgal edilmiştir (Tansel, 2019a, s. 32-34). İngilizler daha sonra İskenderun’u işgal edeceklerini de bildirmişlerdir. Bölgede bulunan Mustafa Kemal Paşa duruma itiraz etmiştir. Ancak komuta ettiği birlikten alınarak İstanbul’a dönmüştür. İskenderun’un işgali sonrası Fransızlar da Pozantı’ya kadar tüm Adana bölgesini işgal etmişlerdir. Fransızlar işgal sırasında Ermenileri de kullanmışlar ve bölgede hakaret ve tecavüzlerde bulunmuşlardır. Doğu Anadolu’da Osmanlı Devleti, Rusya ile imzaladığı Brest-Litovsk Antlaşması gereği halk oylaması ile Elviye-i Selase’yi¹ topraklarına katmıştı. İtilaf Devletleri Brest-Litovsk Antlaşması’nı tanımadıklarını belirterek bu yerlerin boşaltılmasını istemişlerdir. Kars, Ermenilere terk edilmiştir.

Trakya da işgale uğrayan bir başka bölge olmuştur. Bulgaristan’da bulunan Fransız birliklerinden haber gönderilerek 9 Kasım’da Uzunköprü’ye girileceği belirtilmiştir. İstanbul ise bunun karşısında direnilmemesini protesto ile yetinilmesini bölgede bulunan yetkililere bildirmiştir. Fransızlar Uzunköprü’yü işgal ettikten sonrada Uzunköprü-Sirkeci demiryolu işletmesini denetim altına almışlardır (Tansel, 2019a, s. 55). İşgal kuvvetleri boğazları geçerek buradaki istihkamlara el koymuşlar ve 13 Kasım 1918’de İstanbul’a girmişlerdir. Aynı gün İstanbul’a gelen Mustafa Kemal Paşa, boğazda demirleyen düşman donanmasını görünce “*Geldikleri gibi giderler.*” diyerek bir öngöründe bulunmuştur.

İtilaf Devletleri Osmanlı kıyılarını da kontrol altına almak için anlaşmışlar ve bu doğrultu da Karadeniz’in doğu kıyılarını İngilizler, batı kıyılarını Fransızlar, Ege ve Akdeniz kıyılarını İtalyanlar kontrol altına almışlardır. Ayrıca İtalyanlar Konya, Marmaris, Kuşadası ve Antalya’yi; Fransızlar Zonguldak’ı; İngilizler de Samsun’u işgal etmişlerdir (Dönmez ve

¹ Kars, Ardahan ve Batum şehirlerinin ortak adı.

Seyfeli, 2012, s. 46). 15 Mayıs 1919 sabahı Yunan ordusu İzmir Limanı'na çıkmıştır. Hasan Tahsin ilk kurşunu sıkmış ancak şehit edilmiştir. Yunanlılar İzmir'e girdiğinde katliamlara başlamışlar ve 48 saat içinde yaklaşık 2000 kişiyi katletmişlerdir (Tansel, 2019a, s. 174-184). İzmir'in işgali yurt genelinde büyük tepkilere yol açmış ve çok sayıda protesto mitingi yapılmıştır. Ayrıca işgal devletlerine çok sayıda protesto telgrafi çekilmiştir. Protesto telgrafları mitinglerle desteklenmiştir. Mitinglerde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Türk Ocakları organize olunması açısından aktif rol oynamışlardır (Can, 2020, s. 232). En çok ses getiren mitingler İstanbul'da gerçekleştirilmiş, Anadolu'da da çok sayıda miting yapılmıştır. Mitinglerdeki coşku Sultanahmet mitingi ile zirveye ulaşmıştır.

2. Milli Cemiyetler

Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İtilaf Devletleri intikamcı bir zihniyetle işgallere başlamışlar ve mütareke hükümlerini kendi çıkarlarına göre yorumlamışlardır. Amaçlarına ulaşmak için işgal hareketleri yanında azınlıkları da Türklere karşı kışkırtmışlardır. Osmanlı Hükûmeti'nin de durum karşısında kayıtsız kalması ve teslimiyetçi bir tutum takınması üzerine Türk Milleti yurdun dört bir yanında milli haklarını savunmak amacıyla harekete geçmiştir. Milli cemiyetler bu anlayışla doğmuştur. Anadolu'nun birçok noktasında Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulmuştur (Güven, 2019, s. 481). Kurulan cemiyetler Müdafaa-i Hukuk, Muhafaza-i Hukuk, Reddi İlhak gibi adlar altında köylere kadar örgütlenmişlerdir. Cemiyetler Türk milletinin bağımsız yaşama hakkını gasp eden işgalcilere ve teslimiyetçi bir tutum sergileyen İstanbul Hükûmeti'ne karşı mücadele vermişlerdir (Tunaya, 1995, s. 472-474). Türk kadını da mitinglerde olduğu gibi cemiyetlerde de aktif rol oynamış ve üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir (Güven, 2019, s. 483).

2.1- Milli Cemiyetlerin Genel Özellikleri

Mondros Mütarekesi sonrası yurdun dört bir yanında kurulan milli cemiyetlerin genel özellikleri şunlardır;

- Cemiyetler başlangıçta genel olarak belgelerle milli hakların savunulması yolunu tutmuşlar ve Türklerin çoğunluk olduğunu savunarak Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi çerçevesinde durumu değerlendirerek propaganda faaliyetlerine yoğunlaşmışlardır.
- İlerleyen dönemlerde işgallerin yaygınlaşması üzerine silahlı mücadeleye başlamışlardır.
- Öncelikle kuruldukları bölgeyi kurtarmayı düşünen bu cemiyetler bölgesel ve dağınık durumdaydılar.

- Milli Mücadele'nin düşünsel yönden olgunlaşmasını, milli bilincin uyanmasını sağlamışlar; Türk Milleti'nin haklı davasını dünya kamuoyuna duyurmaya çalışmışlardır.
- Cemiyetlerde özellikle eşraf ve din adamları aktif rol oynamışlardır. Din adamları cemiyetlerin toplumda meşru zemin kazanmasına katkı sağlamışlardır. Bunun dışında her kesimden insan bu cemiyetlerde bulunmuştur.
- Cemiyetlerin silahlı olan kolunu Kuvayı Milliye birlikleri oluşturmuştur.
- Türklük ve Müslümanlık duyguları ile kurulmuşlar, siyasi çekişmelerden uzak kalmaya çalışmışlardır (Güven, 2019, s. 487).

2.2- Milli Cemiyetlerin Faaliyetleri

Milli cemiyetlerin belli başlı faaliyetleri şunlardır;

- Kuvayı Milliye birliklerinin maddi ihtiyaçlarına destek olmuşlardır.
- İşgalleri protesto mitinglerinin organizasyonunda önemli rol oynamışlardır.
- Yerel kongrelerin düzenlenip önemli kararlar alınmasında ciddi katkılar sağlamışlardır². Bu kongreler milli mücadelenin örgütlenmesinde önemli yere sahiptir.
- Milli Mücadele'ye mali katkılar sağlamışlardır. Silah ve cephane kaçırmak ordunun donatılmasına yardımcı olmuşlardır.
- Milli bilinci canlı tutmak için konferanslar vermişler, tiyatro oyunları sergilemişlerdir.
- Meclis-i Mebusan seçimlerinde milli düşüncedeki adayların kazanmasını sağlamışlardır.

2.3- Önemli Milli Cemiyetler

İşgallerin başlaması üzerine yurdun hemen her yöresinde milli cemiyetler kurulmuştur. Dolayısıyla sayıları çok fazladır. Bu cemiyetlerin en önemlileri şunlardır:

2.3.1- Kars Milli İslam Şurası

Mondros Mütarekesi ile ordular dağıtılmaya başlanmış, hükümet ise teslimiyetçi bir tutum sergilemiştir. İşgalcilere ses çıkarmayarak barış antlaşmasında uygun koşulları sağlayacaklarına inanıyorlardı. Bu nedenle millet kendi başının çaresine bakmanın yollarını aramaya başlamış ve teşkilatlanma çalışmalarına hız vermiştir. İlk teşkilatlanma faaliyetleri Elviye-i Selase adıyla bilinen Kars-Ardahan-Batum çevresinde başlamıştır. Mütareke hükümlerine göre bu bölgenin boşaltılması istenmiş, bu bölge halkı da milli teşkilatlanmalar

² Güven, s.486. Kasım 1918'de Kars İslam Şurası ile başlayan kongreler, Ekim 1920'de İkinci Pozantı Kongresi'ne kadar devam etmiş ve bu süreçte 30 kongre düzenlenmiştir. Bunlardan Sivas, Afyon ve Pozantı Kongreleri dışındakiler tamamen yerel unsurların etkisiyle yapılmıştır.

yoluyla haklarını savunma yoluna gitmiştir (Goloğlu, 2008, s. 12-13). Mütareke hükümleri gereği Kafkasların boşaltılacağına duyulması sonucu bölge halkı 9. Ordu Komutanı Yakup Şevki Paşa ile görüşmüş ve askerinin çekilmemesini, eğer bu mümkün değilse halkın savunulması için belli miktarda asker bırakılmasını istemişlerdir. Yakup Şevki Paşa, durumu İstanbul'a bildirmiş, ancak Ahmet İzzet Paşa, barış antlaşmasına kadar müttefikleri kızdırmamak ve uygun barış şartlarını sağlamak düşüncesi gereği olumsuz cevap vermiştir. Yakup Şevki Paşa, Kars ve çevresini İngilizler yerine milli bir kuvvete devretmek düşüncesindeydi. Onun da desteğiyle 5 Kasım 1918'de Kars İslam Şurası kurulmuştur. İlk toplantısını 14 Kasım 1918'de yapan cemiyet, Milli İslam Şurası Merkez-i Umumisi adıyla bir hükümet kurulması kararını almıştır. Yeni hükümet Türk ordusu çekildikten sonra bölgede idareye el koymuştur. Gürcü ve Ermenilere karşı bölge halkının örgütlenmesini sağlamıştır (Selvi, 2011, s. 83-84). Cemiyet, 18 Ocak 1919'da Büyük Kars Kongresi'ni düzenlemiş ve bu kongrede Cenubi-garbi Kafkas Hükümet-i Muvakkate-i Milliyesi³ adını almıştır. Hükümet başkanlığına Cihangir oğlu İbrahim Bey seçilmiş, 18 maddelik anayasa kabul edilmiştir. Bu anayasaya göre resmi dil Türkçe ve hükümetin bayrağı olarak ay yıldızlı üç renkli bayrak belirlenmiştir. Ancak 12 Nisan 1919'da Kars İngilizler tarafından işgal edilmiş ve bu hükümetin faaliyetlerine son verilmiştir (Selvi, 2011, s. 84-85).

2.3.2- Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Erzurum çevresinde ilk teşkilatlanma Mondros Mütarekesi sonrası başlamıştır. Mütarekenin 24. maddesi ile bölgenin Ermenilere verileceği konusunda tereddüt oluşmuştur. Bunun üzerine Süleyman Necati Bey öncülüğünde İstihlas-ı Vatan Cemiyeti kurulmuş, ancak Süleyman Necati Bey'in İttihatçı olduğu iddiası cemiyetin çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Cemiyet bir süre sonra faaliyetlerine son verse de Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kuruluşu için zemin hazırlanması yönünden önemli bir yere sahip olmuştur (Selvi, 2011, s. 85-87). Erzurumlu Hoca Raif Efendi, Mondros Mütarekesi sonrası, doğu illerinin Ermenilere verilme iddialarının yaygınlaşması sonrası İstanbul'a giderek Süleyman Nazif Bey ile çalışmalar yürütmüş, özellikle Ermeni Tehciri konusunda tek suçlu olarak Türklerin gösterilerek Ermenilerin yaptıkları zulümlerin yok sayılması konusuna değinerek, gazetelere bu hususta yazdıkları yazılara dikkat etmeleri gerektiğini belirtmişlerdir (Tansel, 2019a, s. 134-135). Ancak bundan bir sonuç alınamaması üzerine Hoca Raif Efendi ve Süleyman Nazif Bey, bölgedeki bürokrat ve aydınlar ile beraber 2 Aralık 1918'de İstanbul'da, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Cemiyet üç ay sonra Erzurum şubelerini açmıştır (Goloğlu, 2008, s. 13-14). Cemiyetin yaptığı ilk toplantılarda doğu illerinin

³ Güneybatı Kafkas Geçici Hükümeti

Müslüman Türk toprakları olduğu, Ermenilerin azınlıkta bulunduğu ve şiddet olaylarını onlar çıkardığı için Türklerin meşru müdafaa hakkını kullandığı belirtilerek, Türklerin halkı davasını dünyaya duyurmak amacıyla gazete çıkarılması kararlaştırılmıştır. Bunun sonucunda Hadisat adında Türkçe ve Le Pays adında Fransızca olmak üzere iki gazetenin çıkarılmasına karar verilmiştir (Selvi, 2011, s. 89).

Cemiyet daha sonra yaptığı toplantıda önemli kararlar almıştır. Bunlar bir heyetin kurulması, köylere kadar örgütlenmenin sağlanması, doğu illerini milli düşüncede birleştirme ve ordu ile iş birliği kurma yönündeki kararlardır. Özellikle ordunun desteği hususuna önem verilmiş, Yakup Şevki Paşa ile bu iş birliği tam olarak sağlanamamışsa da sonrasında bölgeye 15. Kolordu Komutanı olarak atanan Kazım Karabekir Paşa'nın gelmesiyle bu iş birliği fazlasıyla sağlanmıştır. Bu durum bölge halkına moral desteği sağlamıştır (Tansel, 2019a, s. 136-137). Cemiyet, Ermeni faaliyetlerinin yanı sıra ayrılıkçı Kürt hareketleri ile mücadele etmiştir. Bu nedenle Kürt Teali Cemiyeti liderleri ile görüşmeler yapılmış, cemiyetlerinin milli birliği bozduğu belirtilmiş ise de bir sonuç alınamamıştır (Selvi, 2011, s. 90). Cemiyetin Erzurum şubesi Mayıs 1919'da Erzurum'un aydın kesimi ve ileri gelenleriyle toplantı yapmış ve milli birliğin sağlanmaya çalışılması yönünde karara varılmıştır. Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti'ne telgraf çekerek bu cemiyeti temmuz ayında doğu illeri adına Erzurum'da yapılacak kongreye çağırılmışlardır. Trabzon'daki cemiyet bunu kabul ederek Sivas, Diyarbakır, Bitlis, Van ve Elazığ'daki milli unsurları da haberdar etmiştir (Goloğlu, 2008, s. 58-60). Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Erzurum şubesi tarafından 17 Haziran 1919'da Erzurum'da Vilayet Kongresi düzenlenmiş ve burada sunulan raporda Ermeni ve Kürt ayrılıkçı hareketlerinin içeride ve dışarıdaki etkileri üzerinde durulmuştur. Toplantıda Ermenilere karşı direnme, bunun içinde Bekçi teşkilatı adıyla halkı silahlandırma, bölgeden Türk göçlerini önleme gibi kararlar alınmıştır (Tansel, 2019b, s. 8-9).

2.3.3- Trabzon Muhafaza-i Hukuk-i Milliye Cemiyeti

Cemiyet, Karadeniz'de Pontus Rum Devleti kurulması çabalarına karşı Türk ve Müslüman halkın bağımsızlık haklarını korumak amacıyla kurulmuştur (Yılmaz, 2020, s.3269). Bu sırada işgalci devletlerden destek gören Ermeni ve Rum çeteleri katliamlar yapıyor, her iki tarafta kendi kuracakları devlete Doğu Karadeniz'i katmak istiyordu (Özkul, ty., s. 3-4). Cemiyet, kurulduğunun ertesi günü 13 Şubat 1919'da Trabzon Müftüsü İmadeddin Efendi'nin başkanlığında ilk kongresini düzenlemiştir. Kongrede merkez ve yönetim kurulları belirlenmiştir. Cemiyetin propagandasını yapmak amacıyla da kongre başkanı Barutçuzade Ahmet Efendi'nin oğlu Faik Bey'in sahibi olduğu İstikbal gazetesinin kullanılmasına karar verilmiştir. Ayrıca İstanbul'a hükümetle görüşmek için heyet gönderilmesine karar verilen bu

kongrede cemiyet çalışmaları için yaklaşık 30.000 Lira toplanmıştır (Goloğlu, 2008, s. 18-20). İzmir'in işgali üzerine 22 Mayıs 1919'da ikinci kongresini yapan cemiyet, protesto mitingleri organize etmiş ve işgal güçlerine telgraflar yollamıştır. İzmir'in işgaline kadar propaganda yoluyla çalışmalarını yürüten, İstanbul Hükûmeti ile görüşmeler yapan ve Avrupa'ya propaganda amacıyla heyetler yollayan cemiyet, işgalin gerçekleşmesi üzerine yaptığı ikinci kongrede silahlı mücadele yönünde karar almıştır (Özkul, ty., s.4-5). Cemiyetin bu yönde almış olduğu karar, Rumların bazı şiddet eylemlerinin azalmasını sağlamıştır (Goloğlu, 2008, s. 28). Cemiyet, Vilayet-i Şarkiye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti ile Erzurum Kongresi'nin toplanmasında etkin rol oynamıştır. Kongre sonrasında cemiyet ile Milli Mücadele hareketi arasında bazı sıkıntılar yaşanmış, bu nedenle Sivas Kongresi'ne katılım sağlanmamıştır. Cemiyet üyelerinden Ömer Fevzi Bey tarafından Mustafa Kemal'e Selamet gazetesi vasıtasıyla eleştiriler yapılmıştır (Özkul, ty., s. 5).

2.3.4- Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti

Cemiyet, doğu ve batı olmak üzere bütün Trakya'nın tarihsel, kültürel ve etnik yönden Türklere ait olduğunu belgelere dayalı olarak ortaya koymak amacıyla kurulmuştur (Tansel, 2019a, s. 137-138). Birinci Dünya Savaşı'nın bitmesine yakın, Almanya'ya ziyarete giden Talat Paşa, durumun umutsuz olduğunu görmüş ve ziyaret dönüşü görüştüğü Edirne Valisi'ne ilerisi için halkın örgütlenmesi gerektiğini belirtmiştir. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesiyle beraber Trakya'daki tehlike artmış, örgütlenme çalışmaları hızlanmıştır. Edirne Mebusu Faik Bey, Belediye Başkanı Şevket Bey ve şehrin ileri gelenleri ile yapılan toplantıda Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulmasına karar verilmiştir. Cemiyetin ismi daha sonra *Trakya-Paşaeli Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi* olarak değiştirilmiştir (Çevik, 2015, s. 10-13).

Cemiyet önceleri barış konferansında Bulgarların Trakya üzerindeki emellerini gerçekleştireceği düşüncesiyle bu yönde çalışmış, daha sonra ise Yunanlıların Trakya'daki faaliyetlerinin başlaması ve Trakya'da bulunan demiryolunun Yunanlılar tarafından işgali üzerine Doğu Trakya'daki Yunan işgali üzerinde mücadeleye ağırlık vermiştir (Tansel, 2019a, s. 138). Cemiyet Trakya'da kısa sürede teşkilatlanarak Edirne ve Lüleburgaz Kongrelerinin yapılmasını sağlamıştır. Yaptığı faaliyetlerini Trakya-Paşaeli Gazetesi adlı resmi yayın organı ile duyuran cemiyet ayrıca Yeni Edirne ve Ahali gazetelerini de propaganda amacıyla kullanmıştır (Çevik, 2015, s. 14-15). Cemiyet, Ocak 1919'da İstanbul'da yaptığı toplantıda Trakya'nın bölünmez bir bütün olduğu ve gerekirse Wilson ilkelerine göre halk oylaması yapılması yönünde karar almış, hükümet işgallere karşı koyamazsa gerekirse Trakya'nın bağımsızlığının sağlanmaya çalışıldığı ve bir Trakya Cumhuriyeti amaçlandığı vurgulanmıştır.

Bunu sağlamak amacıyla Paris’te yapılacak barış konferansına heyet gönderilmiş, İngiltere’nin ve Fransa’nın desteği sağlanmaya çalışılmıştır (Çevik, 2015, s. 21-22).

2.3.5- İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrası işgal hareketlerinin başlaması ve İzmir çevresinin Yunanlılara verileceği yönünde belirtilerin artması üzerine 1 Aralık 1918’de kurulmuştur. Cemiyet, Yunanlıların bölgede hak iddia etmeleri üzerine bu bölgede Türklerin asli unsur olduklarını belirtmek ve işgale karşı mücadele etmeyi amaçlarken, ayrıca işgalci devletlerin tepkisini önlemek amacıyla Wilson İlkelerini esas alarak bölgedeki Türk toplumunu savunma yolunu da denemiştir. Ocak 1919’da İzmir Valiliği görevine atanan Nurettin Paşa cemiyete önemli ölçüde destek vermiştir (Ural, 2001, s. 271). Cemiyet, İzmir’in Yunanlılara verileceği söylentileri üzerine 12 Mart 1919’da işgalci devletlerin temsilcilerine gönderdiği muhtıra ile İzmir çevresinde Türk toplumunun çoğunluğu oluşturduğunu belirterek olası bir Yunan işgaline karşı çıkmıştır. Muhtıra ile azınlıklara yönelik herhangi olumsuz bir durum olmayacağını güvencesi verilmiştir. Bu muhtıradan kısa bir süre sonra cemiyet 17-19 Mart 1919’da Büyük İzmir Kongresi’ni düzenlemiştir. Kongrede hızla Batı Anadolu’da örgütlenme, işgale karşı silahlı direniş ve propaganda faaliyetlerine hız verilmesi yönünde kararlar çıkmıştır (Ural, 2001, s. 272). Yunanistan’ın Paris Barış Konferansı’na asılsız istatistikler sunarak Batı Anadolu’da çoğunluk olduğunu belirtmesi ve İzmir çevresini istemesi üzerine cemiyet istatistiksel veriler olan bir çalışma yapmış ve işgalci devlet temsilcilerine sunmuştur. Bu çalışma, 16 Nisan 1919’da Hadisat gazetesinde de yer almıştır (Ural, 2001, s. 273).

2.3.6- İzmir Reddi İlhak Cemiyeti

Batı Anadolu’nun muhtemel bir işgaline karşı Balıkesir’de Hareket-i Milliye adı ile kurulan cemiyet, İzmir’in işgal edileceğinin öğrenilmesi üzerine 14 Mayıs 1919’da *Reddi İlhak Cemiyeti* adını almıştır (Yılmaz, 2020, s. 3269). İzmir’in işgalini protesto etmek üzere İzmir Maşatlık Mitingi’ni tertipleyen cemiyet, halkı mitinge bir bildiri ile çağırmış ve durumun vahametini belirtmiştir.

Cemiyet işgal döneminde Batı Anadolu’da kurulan diğer cemiyetlerle iş birliği içinde çalışmış, Kuvayı Milliye birliklerine de destek vermiştir. Ayrıca Batı Anadolu’daki Milli Mücadele açısından önemli kararların alındığı Alaşehir ve Balıkesir Kongreleri’nin toplanmasına öncülük etmiştir.

2.3.7- Milli Kongre Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrası işgal sürecinin başlaması üzerine ülkenin dört bir yanında mahalli kurtuluşu hedefleyen cemiyetler kurulmuştur. Milli Kongre Cemiyeti vatanın bütünlüğünü savunması bakımından diğer cemiyetlere göre farklılık göstermektedir.

İstanbul'da bulunan birtakım aydınlar, milli birliğin sağlanması ve hakların tek ses olarak düşünce birliği içinde vurgulanmasından hareketle Aralık 1918'de Milli Kongre Cemiyeti'ni kurmuşlardır. Yayınlanan bildiride kendisini, vatanın milli haklarının koruyucusu, temsilcisi ve savunucusu olarak tanıtan cemiyet; bunların uluslararası alanda kabul edilmesini sağlamak için mücadele edeceğini belirtmiştir (Tansel, 2019a, s. 141).

Cemiyet, yurdun tüm aydın kesimini doğal üye olarak kabul etmiş ve milli hakları tüm dünyaya duyurmak için basın yayın yollarını kullanmayı amaçlamıştır. Ayrıca değişik dillerde gazeteler çıkarılarak propaganda yapılması görüşünü savunan cemiyet, Avrupa'nın önemli ülkelerine kurullar göndermeyi de düşünmüştür. Milli Kongre Cemiyeti, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti üyeliğini de savunmuştur. Hakların savunulması amacıyla basın yayın haricinde konferanslar düzenlenmesi de cemiyetin başka bir çalışma stratejisi olmuştur (Tansel, 2019a, s. 142).

2.3.8- Anadolu Kadınları Müdafaa-i Vatan Cemiyeti

Sivas Valisi Reşit Paşa'nın eşi Melek Hanım tarafından kurulmuştur. Sivas merkezli kurulan cemiyet; Erzincan, Niğde, Burdur, Kayseri, Konya, Amasya, Kastamonu ve Denizli'de şubeler açmıştır (Sarıçoban, 2017, s. 1337-1338).

Mondros Ateşkesi yapıldığı sırada işgal edilmemiş toprakların bütünlüğünü savunan cemiyet, işgal hareketlerine karşı mücadele edileceğini belirtmiştir. Bu amaçla işgalci devletlerin temsilcilerine ve işgal kuvvetleri komutanlıklarına işgalleri protesto eden telgraflar yollamıştır. Bunun yanında cemiyet İstanbul basınında Milli Mücadele hakkında yayınlanan olumsuz nitelikte yazıları da engellemek amacıyla girişimlerde bulunmuştur. Kuvayı Milliye birliklerine maddi yardımda bulunmak amacıyla kampanyalar düzenleyen cemiyet, ordunun giyimini sağlamak amacıyla gönüllü ailelerden destek sağlamıştır. Cemiyet, yapılan yardımları basın yayın kuruluşlarında yayınlatarak halkın katılımını arttırmayı amaçlamıştır (Sarıçoban, 2017, s. 1338-1339).

2.3.9- Kilikyalılar Cemiyeti

Mondros Mütarekesi sonrası Çukurova çevresinde başlayan Fransız işgali nedeniyle, bölgenin ileri gelen kişileri tarafından İstanbul'da kurulmuştur. Çukurova bölgesinin eski adı olan "Kilikya" ismini kullanan cemiyet, faaliyet alanı olarak Mersin, Adana, Antep, Maraş ve İskenderun çevresini kapsamaktaydı (Öztoprak, 1991, s. 121-123). Cemiyet yaptığı çalışmalarda Çukurova çevresinde milli hakları savunmaya çalışmış ve bölgenin Türk ve Müslüman çoğunluğa sahip olduğunu bilgi ve belgelere dayanarak ifade etmeye çalışmıştır. Bu nedenle basın yayın yolunu da kullanan cemiyet özellikle büyük devletlerin kamuoyunu etkilemeye çalışmış, ayrıca Wilson İlkeleri'nin 12. maddesi gereğince Türklerin bölgede

bağımsız olarak varlığını sürdürmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu amaçla işgalci devletlerin temsilcilerine ve ABD temsilcilerine telgraf, bildiri ve muhtıralar göndererek Kilikya yöresinin Mondros Mütarekesi'nde işgaline ilişkin hüküm olmadığı ve 7. maddeyi gerektiren bir durum da olmadığı ifade edilmiştir (Öztoprak, 1991, s. 123-125).

Bu dönemde Çukurova çevresinde yaşanan Ermeni hareketleri de cemiyetin çalışmalarına yön vermiştir. Fransızlar işgale başladıktan sonra Suriye'deki Ermenileri de yanlarında getirmişler ve silahlandırmışlardır. Ermenilerin şiddet hareketlerine başlamaları ve bölgede bir Ermeni devleti kurulacağına yönelik duyumların artması üzerine cemiyet yayınladığı bildirimler ile Ermenilerin bölgede nüfus olarak onda biri oluşturduğu, bölgenin büyük çoğunluğunun Türk ve Müslüman olduğu belirtilmiştir. Ayrıca cemiyet Adana Valiliği'ne, Milli Mücadele karşıtı olan Zeynel Abidin'in atanması üzerine hükümete baskı uygulamış ve atamanın iptal edilmesini sağlamıştır (Öztoprak, 1991, s. 126).

2.3.10- Gizli Karakol Cemiyeti

Savaşın sonlarına doğru Osmanlı'nın yönetiminde bulunan İttihatçı kadro yenilgi ihtimalinin arttığını görmüş ve işgal dönemi için yer altı teşkilatlanmalarını da düşünmeye başlamıştır. Karakol Cemiyeti, savaşın bitimine yakın bir tarihte İttihatçı yönetimin yaptığı toplantı esnasında Sadrazam Talat Paşa'nın direktifiyle kurulmuştur. Kurucuları olan Kara Kemal ve Kara Vasıf'tan dolayı Karakol adını almıştır (Bal, 2022, s. 107).

Cemiyet, Milli Mücadele'ye birçok yönden katkı sağlamıştır. İstanbul'da bulunan depolardan Anadolu'ya önemli ölçüde silah ve cephane kaçırarak lojistik anlamda destek sağlamıştır. Bunun dışında Anadolu'daki kurtuluş mücadelesi için önemli olan yetişmiş elemanı sağlamak amacıyla subay ve memurların İstanbul'dan kaçarak Milli Mücadele'ye katılmalarına yardımcı olmuştur. Cemiyet, işgali protesto mitinglerini organize etme konusunda katkı sunmuş, azınlıkların taşkınlıklarını önleme konusunda önemli hizmetler vermiştir. Milli Mücadele için istihbarat desteği sağlamıştır (Bal, 2022, s. 104). Cemiyet, İstanbul'dan Anadolu'ya giden yolun güvenli bir duruma gelmesi için çalışmış ve bu bölgedeki Rum çeteleri ile mücadele etmiştir. Bunun neticesinde bu yolun çevresindeki Türk köyleri bu çetelerin faaliyetlerine maruz kalmaktan kurtulmuştur. Anadolu'ya Milli Mücadele'ye katılmak için İstanbul'dan kaçan subay ve aydınlar daha rahat yolculuk yapma imkanına kavuşmuşlardır. Cemiyetin bu yöndeki faaliyetlerine Üsküdar'da bulunan Özbekler Tekkesi de destek vermiş ve bir üs vazifesi görmüştür. Çoğu zaman kaçırılacak kişiler ya da silahlar bir müddet bu tekkede saklanmıştır. Hatta tekkede bazı yaralı Kuvayı Milliye mensupları gizlice tedavi edilmiştir. Cemiyet, İstanbul halkını kurtuluş mücadelesine katmak amacıyla propaganda çalışmaları da yapmış, halkın moralini yüksek tutmaya çalışmıştır (Bal, 2022, s. 118-121).

3. Milli Cemiyetlerin Birleştirilmesi

İlk olarak doğu illeri adına toplanan Erzurum Kongresi ile doğu illerindeki cemiyetler Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek doğudaki mücadele tek elde toplanmıştır.

Amasya Genelgesinde alınan karar gereği, Milli Mücadele hareketini yerellikten ve dağınıklaktan kurtararak kurumsallaştırmak amacıyla 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında Sivas Kongresi toplanmıştır (Tosun, 1996, s. 73-74). Kongrenin toplanmasını engellemek amacıyla çeşitli teşebbüslerde bulunulmuş, İstanbul Hükümeti katılımı azaltmak için Mustafa Kemal'in görevinden alındığını bildirmiş, kongreyi dağıtmak için de Elazığ Valisi Ali Galip görevlendirilmiştir. Fransızlar da kongre toplanması durumunda şehri işgal edecekleri tehdidinde bulunmuşlardır. Ancak tüm bu engelleme çabalarına rağmen kongre toplanmış, çalışmalarına başlamıştır.

Kongre 4 Eylül 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın konuşması ile başlamış, kongre başkanlığına da çeşitli tartışmalardan sonra Mustafa Kemal Paşa seçilmiştir. Kongrede alınan karar gereği Milli Mücadele örgütlenmesini tek merkezden toplamak ve ortak bir amaca yönlendirmek amacıyla yurt genelindeki Milli cemiyetler, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilmiştir (Tosun, 1996, s. 79-82).

Kongre sonrası Milli cemiyetlerin bölgesel faaliyetleri yerine tüm yurttan vatan savunması konusunda çalışmaları sağlanmış, illerde yeni cemiyetin şubeleri açılmıştır. TBMM açıldıktan sonra meclise cemiyetin üyeleri ağırlıklı olarak seçilmiş ve Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğinde Müdafaa-i Hukuk Grubu olarak bulunmuştur.

Sonuç

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalamış ve savaştan çekilerek İtilaf Devletleri'ne teslim olmuştur. İtilaf Devletleri mütarekenin maddelerini kendi çıkarlarına göre yorumlamışlar ve yurdun çeşitli yerlerinde işgallere başlamışlardır. Bu işgaller karşısında Osmanlı yönetiminin teslimiyetçi tutumu, halkın vatan savunması için örgütlenme faaliyetlerine girişmesine neden olmuştur. Bu örgütlenmeler Milli cemiyetler olarak adlandırılmışlardır. Milli cemiyetler, işgaller karşısında Türk milletinin hiç olmazsa kendi buldukları bölgeleri kurtarmak amacıyla, kurulduğu yörenin ileri gelenleri tarafından kurulmuş cemiyetlerdir. Cemiyetlerin kurulmasında ve çalışmalarının yapılmasında yöredeki din adamlarının, eşrafın ve memur kesiminin katkıları olmuştur.

İşgallere karşı ilk tepkiler daha çok mitingler yoluyla olmuş ve bu yolla yurt genelinde kamuoyu oluşturulmuştur. Mitinglerin organize edilmesinde ve duyurulmasında Milli cemiyetlerin önemli katkıları olmuştur. Cemiyetlerden bazıları silahlı direniş kararı da almışlar

ve halk tarafından kurulan Kuvayı Milliye birliklerine yardımda bulunmuşlardır. Ancak genel anlamda milli hakların siyasi ve hukuksal olarak savunulması yönünde çalışmışlardır.

Milli cemiyetlerin yurt genelinde kurtuluş mücadelesinin örgütlenmesi açısından en önemli çalışmaları kongreler olmuştur. Yurdun dört bir yanında kurulmuş olan Milli cemiyetlerin katkılarıyla ülke genelinde işgal döneminde otuz kadar kongre toplanmış ve önemli kararlar almışlardır. Bu kararları bildirimler şeklinde yayımlamışlardır.

Milli cemiyetler Sivas Kongresi'nde Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirilerek tek merkezden ortak bir amaç için çalışmaları sağlanmıştır. Cemiyetler, Mustafa Kemal Paşa'nın Milli Mücadele'ye başladığında örgütlenmenin belli bir temelini hazır olarak bulmasında ve örgütlenmenin geri kalanını tamamlamasında kolaylık sağlamışlardır.

Kaynaklar

Bal, M. A. (2022). Milli Mücadele'nin Gizli Teşkilatı: Karakol Cemiyeti (1918-1920). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 130 (256), 103-148.

Çevik, A. (2015). *Trakya Paşaeli Cemiyeti ve Lüleburgaz-Edirne kongreleri* [Yüksek lisans tezi, Trakya Üniversitesi]. Yök Tez.

Dönmez, E., & Seyfeli, E. (2012). Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Milli Mücadele'ye yansımaları [Master's thesis, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi]. Yök Tez.

Goloğlu, M. (2008). *Erzurum Kongresi*, Milli Mücadele Tarihi-1, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Can, G. (2020). İzmir'in İşgali Karşısında Anadolu Halkının Miting Faaliyetleri. *Milli Mücadelede Cephe Gerisi ve İstiklal Yolu Gençlik Sempozyumu Bildirileri*.

Güven, C. (2019). Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri ve Karakteristik Özellikleri. *İnsan ve Medeniyet Araştırmaları*, 481-492.

Özkul, Ö. F. Milli Mücadele Döneminde Faaliyet Gösteren İki Mühim Cemiyet: Teali-i İslam ve Trabzon Muhafaza-i Hukuk-u Milliye Cemiyetleri. <https://scholar.google.com/scholar?>

Öztoprak, İ. (1991). Adana ve çevresinde Müdafaa-i Hukuk çalışmaları. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 8 (22), 117-140.

Sarıçoban, G. (2017). Milli Mücadele'de Anadolu Kadını. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1331-1346.

Selvi H. (2011), *Milli Mücadelede İlk İşgaller, İlk Direnişler*. Yeditepe Yayınevi.

Tansel S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar-1(2019)*. Türk Tarih Kurumu.

Tansel S., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar-2(2019)*. Türk Tarih Kurumu.

Tosun, R. (1996). Milli Mücadele'de Sivas'ın Yeri ve Önemi. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 12 (34), 67-86.

Tunaya, T. Z. (1995). *Türkiye’de siyasi partiler 1859-1952*. Arba Yayınları.

Ural S. (2001) İzmir Müdafaa-i Hukuk-i Osmaniye Cemiyeti ve asılsız Yunan İddialarını Çürüten Bir Bildirisi. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (16), 269-280.

Yılmaz, A.Y. (2020). Millî Mücadele Döneminde cemiyetlerden bazıları ve kuruluş nedenleri. *Turkish Studies - Social*, 15 (6), 3257-3272.